

Vercingetorix in Alesia

De Kelten

Een verhaal van migratie en assimilatie

Gerard Corstjens

ISBN: 9789402160536

© Gerard Corstjens

Mail: beltaingerard@hotmail.com

<https://www.facebook.com/gerardcorstjens/>

Selfpublishingplatform: Brave New Books Amsterdam.

Omslagontwerp: Etienne Stouten, foto: © Gerard Corstjens

Niets uit deze uitgave mag door middel van elektronische of andere middelen, automatische informatiesystemen inbegrepen, worden gereproduceerd en/of openbaar gemaakt, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van de auteur.

All Rights Reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, included photocopying, recording or any other information storage and retrieval system, without prior permission in writing from the publisher.

Dit boek is opgedragen aan mijn kleinzoon Daan van vijf, een voorbeeld van positiviteit in moeilijke tijden.

Inhoudsopgave

Voorwoord	9
Eenvoudige tijdslijn van de Keltische tijd.....	14
Hoofdstuk I: Geschiedenis	16
1.1 Inleiding.....	16
1.2 De Hallstatt tijd	18
1.2.1 Oost-Kelten	19
1.2.2 West-Kelten.....	20
1.3 De La Tène-tijd	25
1.4 Oppida, hillforts en het begin van de romanisering.....	32
1.5 Keltische talen en verhalen.....	38
1.6 Rome en Gaius Julius Caesar: het begin van het einde	43
Hoofdstuk II - Regio's	50
2.1 Albion, Cymru, Alba	50
2.2 Éire	55
2.3 Gallia	60
2.4 Belgae: de dappersten der Galliërs	64
2.5 Keltiberiërs: niet alleen Galiciërs	69
2.6 Kelten van Noord-Italië en de Golasecca cultuur.....	73
2.7 De Balkankelten: van Wenen tot in Turkije	74
Hoofdstuk III: De maatschappij	78
3.1. Samenstelling van de Keltische maatschappij.....	78
3.2 Hun leefwereld, een mythisch werkelijkheidsbeeld.....	82
3.2.1 Een mythisch werkelijkheidsbeeld.....	82
3.2.2 De etmaalcyclus	85
3.2.3 De agrarische cyclus als tijdsmaat.....	87
3.2.4 De Keltische kosmologie van het leven	88
3.2.5 De Keltische kosmologie van het godsbeeld.....	90
3.3 De held, moed, eer, afstamming.....	92
3.6 Bomen, heilige bossen en vierkante velden	101
3.7 Water	104
3.8 Kunst	105
3.9 Het dagelijkse leven	110
3.10 Het jaar, de kalender en de feestdagen	112
3.10.1 De Keltische kalender.....	113

3.10.2 De Keltische festivals	113
Hoofdstuk IV: Geloof.....	118
4.1 De Godenwereld.....	118
4.2 De God en de zonnecultus	126
4.2.1 Aspecten van de zon(-negod)	127
4.3 De Godin en de Moedergodinnen.....	133
4.3.1 De Godin	133
4.3.2 De Godin-Koningin: de Regina en het heilig koningschap	134
4.3.3 Het heilig huwelijk en de veelmannerij	135
4.3.4 De Moedergodinnen (Matronae)	136
4.4 De druïden	139
4.5 De Barddas	143
4.6 Symbolen.....	145
4.6.1 De torc (of torque).....	145
4.6.2 De triskel (triskele).....	149
4.6.3 Het zonnekruis.....	150
4.7 Cultus en animisme	151
4.8 De ketel van Gundestrup	155
4.9 Europees polytheïsme.....	157
4.10 Het oude geloof en het vroege christendom	159
Hoofdstuk V: De Goden.....	167
5.1 De Goden.....	167
5.2 Wereldbeeld.....	168
5.3 De Matrones: de triade	171
5.4 Ierland: 4 cycli.....	172
5.4.1 De mythologische cyclus: hun goden	172
5.4.2 Stambomen van de Tuatha de Danaan	177
5.4.3 De Ulster cyclus	195
5.4.4 De Fionn cyclus.....	195
5.4.5 De historische cyclus.....	196
5.5 Gallia	197
5.5.1 Het begrip "godelijk koppel"	198
5.5.2 De goden.....	199
5.6 Cymru, Albion en Breizh	207
5.7 Asatru, Wicca en new age	208
Epiloog	210

Lijst van lange voetnoten met verwijzing* ^{Bijlage}	212
Enkele Keltische namen en hun uitspraak.....	217
Verklarende woordenlijst	218
Bibliografie.....	224
Musea en sites in de buurt van belangrijke plaatsen	227
Bronvermelding gebruikte foto's	230

Voorwoord

Geschiedenis en aardrijkskunde van onze streken, maar ook van het oude Egypte, waren mijn lievelingsvakken, al vanaf de lagere school. Al jaren verzamelde ik informatie en prentjes over onze verre Belgische voorouders: “De Oude Belgen”. Het was halverwege mijn middelbare studies dat ik erachter kwam dat die voorouders met een eigen taal en cultuur over heel Europa verspreid waren. Hun verzamelnaam was Kelten, “Keltoi” zoals de Grieken ze noemden. Ze woonden van Galatië in tegenwoordig Turkije tot helemaal in het westen van Ierland, vóór de tijd van Christus: de ijzertijd. Hun voorouders behoorden tot lokale culturen, door de eeuwen heen vermengd met volkeren uit de verre steppen vanaf de Zwarte Zee. Taalkundig zijn er zelfs sporen van het Sanskriet; een duidelijke Indo-Europese culturele binding. De vraag is of men wel van een volk, dat Kelten heet, kan spreken. Het is meer een verzamelnaam voor een cultuur, die de klassieke culturen¹ gaven aan stammen, verspreid over centraal en westelijk Europa. Oorspronkelijk Keltische gebieden in grote stukken van Duitsland zouden later ingepalmd worden door Germaanse stammen.

De Kelten portretteert men dikwijls tegen de achtergrond van Rome. Dit is voor een stuk terecht. Ze lagen vanaf de La Tène tijd regelmatig met elkaar in conflict. Hun onderwerping leidde tot een Gallo-Romeinse cultuur. Het materiële leven werd toen luxueuzer, het geestelijke veranderde, alleszins uiterlijk. De wortels van hun maatschappij werden niet alleen gevormd in de bronstijd maar ook door contacten met diverse Middellandse Zee culturen. De gouden eeuw van de Grieken begon rond 550 v.C.: wiskunde, wetenschappen, filosofie, democratie Wedijver tussen de Griekse staten zou een drijfveer worden voor hun kunst (pochen), maar ook voor hun onderlinge oorlogen. Tijdens de Hallstatt tijd werden hun handelscontacten met Gallië intenser. De Britse Eilanden hadden toen al contacten met Middellandse zeevolken via de Straat van Gibraltar. Ierland kende meerdere migraties, ook uit deze regio's. In hun "Book of Invasions" staat een verwijzing naar een ver volk van krijgers vanuit het oostelijk deel van de Middellandse zee.

Hoe zit het met het religieuze aspect? Een stuk zal dat zeker stammen uit de bronstijdculturen met sjamanen (zonnecultus), maar hoe groot was de invloed van de Grieken? La Tène begon rond 500 v.C., de tijd van de school van Milete, met Pythagoras en zijn theorieën over de muzikaal-numerische orde in de kosmos en reïncarnatie. Daarna brak de westerse filosofie door met Socrates, Plato, Aristoteles,

¹ "Qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur"- In hun eigen taal noemen zij zichzelf Kelten, wij noemen hen Galliërs. - :Julius Caesar in De Bello Gallico.

om er maar een paar te noemen. Het is bekend dat sommige druïden, hun geestelijke klasse vanaf de La Tène tijd, Grieks kenden. Hebben ze de druïden opgeleid? Hierover kunnen we alleen gissen omdat niets opgeschreven staat, de Kelten hadden geen geschreven taal.

Julius Caesar is nooit mijn favoriet geweest. Ik vond het op de lagere school al best dat, ondanks de export van hun geweldige cultuur, de Germanen het Romeinse rijk, met zijn machtsgeilheid stilaan teruggedreven naar Rome. Het zou daarna een ander Europa worden, met ridders en kastelen, machtspelletjes en rijkdom. Dan koning Arthur nog natuurlijk, met zijn ridders: de afspiegeling van deugden en normen, christelijke/westerse normen, die nog steeds in onze maatschappij ingeburgerd zitten.

Buiten de gespecialiseerde (academische) lectuur over de Kelten, hun gebieden, leefwereld, goden en mythen, was er tot in de jaren zeventig van vorige eeuw, weinig "populaire" literatuur over deze voorouders te vinden. Erger nog, in boekenreeksen/encyclopedieën moest men hard zoeken naar een deel over de Kelten. Kaarten en tijdstabellen interesseerden me meer dan wiskundige stellingen en vergelijkingen.

In de jaren tachtig kreeg ik "De Kelten" van Gerhard Herm en verslond het. Marion Zimmer-Bradley en Diana Paxson schreven een reeks boeken die me terug aan het lezen zouden krijgen. Toen Michael Flatley in 1994 de wereld veroverde met nieuwe, Keltische dansen tijdens de pauze in de finale van het Europees songfestival in Ierland, ging voor mij een andere wereld open. Boeken over de Kelten werden een passie. Lady Augusta Gregory en zangeres Loreena McKennitt deden de rest. Wat me boeide was dat een kleine minderheid van mensen, o.a. ruitervolkeren, het gewone leven in Noordwest-Europa zo grondig kon veranderen. Maar dat het dagelijkse leven door meer dan twee millennia heen toch zijn gangetje ging, zich aanpaste aan wat er kwam, was al even fascinerend, en ondertussen opnieuw actueel. Deze invalshoek is verwerkt doorheen dit boek. Het beeld dat de Kelten barbaren, plundersaars, een wild ongecontroleerd zoitje waren, die vooral vochten, dronken en geen degelijke cultuur bezaten wil ik hiermee een beetje uit de wereld helpen. Geschiedenis wordt geschreven door de overwinnaar en propaganda is van alle tijden. Propaganda en populisme geven zelden een correct beeld van een toestand, c.q. de Keltische manier van leven. Daarmee wil ik niet poneren dat deze teksten de juiste gang van zaken weergeven.

Tot midden vorige eeuw werkte de gewone mens om iedere dag genoeg op zijn bord te krijgen. Iedere hulp en bescherming was welkom. Om de gemoedstoestand gezond te houden, ook bij tegenslagen moest er een aanspreekpunt zijn. Dat waren de Goden, nu nog altijd: God, Allah, Jahweh, Brahma, de Tuatha de Danaan, de Asen en Wanen, de

katholieke heiligen, enzovoort. Bij veel volkeren draaide, en draait nog altijd, de maatschappij rond een god(-en). De verering van de goden bij de Kelten was gegroeid uit een lange traditie die o.a. een Indo-Europese oorsprong heeft. Ze voelden zich constant omringd door "bovenaardse tekenen". Als hun goden hier later aan bod komen zou je voor ogen mogen houden dat hun wereldbeeld heel anders was dan nu. Dit in tegenstelling met het klassiek moderne beeld sinds de Verlichting, de mechanica en fysica van o.a. Newton. Zij leefden in een mythisch wereldbeeld. Hun werkelijkheidsbeleving was sterk gebonden aan natuurbeleving, aan haar fenomenen die dikwijls als goddelijke entiteiten ervaren werden. Feiten en magie waren de twee gezichten van één realiteit. Mythen en verhalen gaven een grondslag (een ideaal) voor het functioneren van de maatschappij, die altijd in wording was op het ritme van de seizoenen. Het woord "aspect" komt regelmatig terug en is een belangrijk woord om hun relatie tot de godenwereld te kunnen begrijpen. Lees het als een uiting van een bepaalde functie, een bepaalde toestand als onderdeel van een groter geheel.

De heropleving van een oude oorspronkelijke Europese cultuur, sinds de jaren tachtig, moet ons verheugen. Is het niet tijd dat deze cultuur in de geschiedenis écht de status krijgt die ze verdient: deze van een grote cultuur, die niet groeide uit stadsstructuren maar uit de migratie en integratie van Europese volkeren met een vergelijkbare taal en cultuur. Dit inzicht is belangrijk om de Kelten te kunnen begrijpen: onze aangeleerde geschiedenis baseert zich immers grotendeels op stadsculturen die hun macht verspreidden.

Dit boek heeft niet de pretentie van academische kwaliteit te zijn en is geschreven met kennis opgedaan uit boeken, maar ook uit voordrachten, tentoonstellingen, bezoeken aan musea, internet, enzovoort. Het is bedoeld als een algemene informatiebron voor zij die graag meer willen weten over de Kelten, zonder zich door publicaties of op internet een weg te moeten zoeken. Een boek dat veel informatie tracht samen te brengen om de rol van de Keltische cultuur in Europa op een hoger voetstuk te zetten. Door die veelheid van informatie leest het niet als een sneltrein. Sommige hoofdstukken van dit boek zijn voor de "Keltoloog" misschien een gruwel omdat "gebruiken en geloof" hier en daar verwerkt zitten.

Laat het duidelijk zijn: de Kelten hadden geen eigen schrift en hebben over geloof dus niets op papyrus gezet. Ogham dateert van in het begin van onze tijdrekening en is dus niet puur Keltisch. Geschiedschrijvers hebben ons een interpretatie van archeologische vondsten, politiek gekleurde teksten en uit tweede hand genoteerde notities nagelaten. De Iers-Keltische literatuur is de oudste van Noordwest-Europa. Ze bevat pareltjes van mythen en sagen, onbekend voor het grote publiek. Ik hoop met dit werk bij te dragen aan de herontdekking van dit erfgoed. In dit boek komt de assimilatie van hun maatschappij gedurende de volgende 2000 jaren, gedomineerd door de Kerk van

Rome, regelmatig terug. Veel mensen smaken de oude mythen en sagen, meestal opgetekend in de middeleeuwen, hun onderliggende gedachte van verbondenheid met de natuur. Laat ons een open geest hebben voor zij die dit op een eigenzinnige manier tot uitdrukking brengen, al lijkt ons dat wat vreemd.

We kunnen niet meer naast het feit kijken dat er in de westelijke delen van Europa een herleving bezig is van hun sluimerende cultuur, zeker in de streken waar men nog Keltisch spreekt. Een mooi voorbeeld is de muziek. Enerzijds is er een generatie van 50-plussers die de traditionele muziek in leven hield. Anderzijds ontstaan er ieder jaar nieuwe bands, vooral met jonge mensen die een interpretatie geven van hun Keltisch gevoel voor muziek. Creatieve mengvormen van traditionele muziek, zelfs met jazz, kan je in culturele centra in heel Europa beluisteren.

Een ander feit is dat een aantal oude symbolen uit hun context gerukt worden. Die worden ten onrechte gebruikt door nichegroepen om hun boodschap vorm te geven. Dat gebeurde vorige eeuw al massaal met de Indo-Europese swastika maar ook nu met het zonnekruis en het Keltisch kruis. Hun insteek heeft niets te maken met de Keltische cultuur.

Asatru, new age, en neo-druïdisme hebben ook hun plaats in een nostalgisch gevoel dat mensen doet teruggrijpen naar oude godsdiensten. Kan men hierom maar enkel glimlachen? Neen, evenals het oude Keltische wereldbeeld hebben ze te maken met een mythisch wereldbeeld dat hen aanspreekt. Op internet kan u zich naar hartenlust in esoterie wentelen, dikwijls op mooi verzorgde sites met eigen interpretaties van Keltisch en ander gedachtegoed. Dat mensen zich daarbij goed voelen is toch prima. Een volwaardige relatie met de Kelten hoort naast wetenschappelijk, ook passioneel te zijn!

In dit boek gebruik ik informatie uit degelijke werken en van sommige auteurs waarvan de Keltische kennis buiten discussie staat. Radio, tv en internet met Wikipedia horen er ook bij. Minder gefundeerde stellingen en zeker de invalshoek die ik soms geef, zijn interpretaties die uit redeneren maar ook uit aanvoelen komen. En gevoel heeft meer met geloven dan met wetenschap te maken, maar kan wetenschap zonder geloof? Hierbij denk ik aan Spinoza's "Substantia". Hij poneerde dat naast het materieaspect van de substantie (het zichtbare) er ook een idee, een geestesaspect van diezelfde materie bestaat. Einstein schreef: "natuurwetenschap zonder religie is mank, religie zonder natuurwetenschap is blind", "verbeelding is belangrijker dan kennis", maar ook "Het mooiste wat we kunnen beleven is het mysterieuze (Geheimnisvolle)". Met deze quote in gedachten schreef ik hoofdstukken vier en vijf. Wetenschap leeft ook van nieuwe standpunten en inzichten. Ik poneer hier en daar dus een eigen interpretatie, in alle bescheidenheid, wetende dat ik geen universitaire opleiding over de materie bezit. Interpretatie is vanzelfsprekend voor kritiek vatbaar.

Het veelvuldig tussen haakjes zetten van woorden dient alleen ter verduidelijking, uitbreiding, verwijzing naar ..., dat kort en krachtig nuttig kan zijn voor de volledigheid. Naast de klassieke voetnootcijfers staat er soms ^{*Bijlage}. Dit zijn grote voetnoten die storend hadden kunnen werken maar wel nuttig zijn. Een overzicht van deze voetnoten, met verwijzing naar het paginanummer, vindt u vanaf bladzijde 212. Naast eigen foto's zijn de meeste foto's afkomstig van Wikimedia Commons, een populaire foto-database. Ik verwijst in voetnoten naar onderwerpen van het internet, o.a. naar Wikipedia wegens de grote populariteit en leesbaarheid van de artikels. Haar Engelstalige versies zijn meestal uitgebreider en kan je naar eigen keuze raadplegen. Er staan veel zinnen in de vragende vorm. Vragen die we (nog) niet wetenschappelijk kunnen beantwoorden, maar ook vragen die ik bewust poneer als opborrelende gedachten van hoe het had kunnen zijn. De interpretaties in hoofdstukken IV en V hebben een natuurfilosofische basis. De regelmatige herhaling van een stelling of een bewezen feit dient om het belang dat ik er aan hecht te laten doordringen, bijvoorbeeld hun binding met het land en de natuur. Wie onbekend is met hun godenwereld kan misschien best eerst deze hoofdstukken vlug overlopen, zeker de stambomen van Ierse goden, om een beter inzicht te krijgen in de verwijzingen in de overige hoofdstukken.

Een hartelijk dankwoord wil ik richten aan mijn vrienden. Zonder de corrigerende hulp van André en Ann Lamoen-Rombaut, waren de teksten minder duidelijk geweest. Leo Noten, Johan Saanen en Geert Bonhomme dank ik ook voor hun hulp met het lezen en verbeteren. Etienne Stouten, oudste vriend, bedankt voor de onmisbare ondersteuning met de lay-out, voor de kaft en de kaarten. Ubi amici, ibi opes.

Verder dank ik nog:

- Luk Machiels, auteur en keltiefan om mij enkele "Old ways" in de Keltische wereld letterlijk en figuurlijk aan te wijzen en om de fundamenten die hij me hiermee gaf.
- Emeritus Professor Miranda Aldhouse-Green uit Wales, voor haar academisch goed onderbouwde boeken die ik regelmatig mocht gebruiken in mijn teksten.
- Professor Daniele Vitali uit Italië en filosoof/auteur Koo van der Wal uit Nederland voor hun vriendelijke woorden.
- Wijlen Lady Augusta Gregory, die begin vorige eeuw de oude Ierse mythen en sagen wist te redden van de vergetelheid en me de pracht heeft leren kennen van Engelstalige literatuur.

En, last but not least, een hartelijke dank aan Joris Capenberghs, antropoloog, cultuurhistoricus, vriend en inspirator om zijn motiverende begeleiding, voor het inzicht in de Keltische wereld en nog veel meer.

Bocholt, Lughnasadh 2017

Eenvoudige tijdslijn van de Keltische tijd

v.C.	... Bronstijdculturen: Einde bronstijd nadert
1000	Begin ijzertijd; Urnenveldculturen, Proto-Kelten, ijzergebruik in Europa
900	Klimaat verslechtert stilaan Hallstattcultuur
800	Homerus: Ilias & Odyssee
753	Stichting Rome, Hallstattcultuur vervangt stilaan de bronstijd Gebruik van ijzer in GB
700	Graven in Hallstatt Etruskische handel
600	Stichting Marseille Opkomst Perzië Heuneburg bloeit
500	La Tènecultuur "Democratie" in Griekenland - Filosofen Glauberg prins La Tène cultuur dringt langzaam door, ook op het platteland Herodotus vermeldt Kelten bij bron v.d. Donau
400	Migrerende Kelten vormen "Gallia Cisalpina" 387 Brennus verovert Rome (na de slag v.d. Allia) La Tène in Brittannië Grote migraties van Keltische stammen op het continent 335 Alexander de Grote: ontmoeting met Kelten
300	298 Mislukte Keltische invasie in Thracië, ze houden toch Tylio 283 Rome verslaat de Senones 279 Brennus: aanval op Macedonië; plundert Delphi 275 Kelten via Macedonië naar Galatië; K. huurlingen helpen Ptolemaeus II 263 In 1e Punische oorlog: 3000 Keltische huurlingen met Carthago 225 Slag van Teleton/ Umbrië: Boii en Insubres verslagen, ze emigreren 218 Begin 2° Pun. oorlog. Hannibal huurt Keltische krijgers 216 Slag bij Canae. Hanibal verplettert een aantal Romeinse legioenen
200	191 Gallia Cisalpina = Romeins 189 Vernietiging Gordion & Galatisch/Keltische regio (Manlius) 146 Val van Carthago; einde 3° Punische oorlog + Rome verovert Griekenland Oppida en Hillforts Hoogtepunt La Tènekunst 120 Germaanse stammen (Cimbri & Teutonen) overvallen Keltische gebieden 121 Gallia Narbonensis; eerste aanval op Gallië door Rome
100	100 Deel van Belgae naar Brittannië 70 Teutoonse invasie (Ariovistus) in oostelijk Gallië 58-51 Julius Caesar: Gallische oorlogen 55-54 " " : expedities naar GB 52 Einde vrij Gallië - Slag bij Alesia: Vercingetorix kapituleert 16 Rome verslaat Noricum, een Keltische federatie in Oostenrijk/Slovenië

n.C.	0	<p><i>Gallo-Romeinse periode</i></p> <p><i>Einde La Tène-cultuur op het continent</i></p> <p>9 Slag bij het Teutoburger woud (Varusslag): Arminius (Hermann) verslaat Romeinen en dwingt daarna de grens met Germania af</p> <p>43 Claudius "verovert" Brittannië</p> <p>60-61 Revolte van Boudicca</p> <p>61 Massamoord druïden op Mona (Anglesey)</p> <p>78 G.J. Agricola start de assimilatie v.d. Romeinse cultuur in GB</p> <p>81 Brittannië onder Romeins gezag, behalve Schotland</p>
	100	<p>122-128 Muur van Hadrianus</p> <p>142 Muur van Antonius</p>
	200	<p>Eeuw van de "goede" Romeinse keizers, christendom verspreidt zich</p>
	300	<p>300 Invallen Germanen</p> <p>Eerste Ierse Ogham geschriften</p> <p>313 Edict v. Milaan. Godsdienstvrijheid: Keizer Constantijn de Grote Bisschoppen vernietigen dan resten van Romeinse en Keltische cultuur</p>
	400	<p>410 Rome weg uit GB (Invallen Germanen in Rome)</p> <p>432 St. Patrick in Ierland. Missionarissen naar het continent</p> <p>450 GB: invallen van Angelsaksen (Angelen, Saxen en Juten)</p> <p>Prille herleving van de Keltische cultuur in GB wordt gefnuikt</p> <p>Tijd van "koning" Arthur</p> <p>476 <i>Einde West-Romeinse Rijk</i></p> <p>481-511 Koning Clovis I verenigt alle Franken: sticht Merovingische dynastie, bekeert zich tot het katholicisme waardoor hun macht nog vergroot</p>
	500	<p>500 Officieel "einde" van de Gallische talen</p> <p>500-1000 Christianisering van Europa, monniken "illustreeren" bijbels, repressie tegen "heidenen"</p> <p>563 St. Columba op Iona</p> <p>800-900 Karel & Alfred "de Grote"</p> <p>Radicalisering van het katholieke geloof door Karel de Grote</p> <p>800-1000 Vikingen veroveren delen van Europa</p>
	1000	<p>1066 Slag van Hastings: begin van Normandisch bestuur in Engeland en einde van de vikingentijd.</p> <p>1136 Geoffrey of Monmouth schrijft sage van koning Arthur</p>

Hoofdstuk I: Geschiedenis

1.1 Inleiding

De Kelten waren er niet plots. Een cultuur groeit o.m. door een verandering in klimaat, gewoontes, andere gebruiksvoorwerpen, ideeën of godsdiensten. Militaire dominantie heeft natuurlijk ook zijn invloed. Groei, zowel in economische termen als antropologisch gezien, heeft een sterk veranderend effect op een maatschappij. Zich zomaar aanpassen aan een nieuwe situatie is niet iedereen gegeven. Het roept weerstand op, maar blijkt op lange termijn de factor te zijn van overleven, of niet. Zo moet het ook geweest zijn in de gebieden waar migrerende mensen zich toen wilden vestigen. In onze streken waren er voor de Kelten ook al verschillende grote culturen, van de nieuwe ijstijd tot en met de bronstijd.

De Kelten zijn verbonden met Europa en met de ijzertijd; vanaf het eerste millennium *vóór* het begin van onze tijdrekening van ongeveer 750 v.C. tot 52 v.C., de overgave van Gallië aan Julius Caesar (voor Brittannië: 84 n.C.¹). Daarna spreken we van de Gallo-Romeinse tijd. Hun maatschappij zou langzaam versmelten met o.a. de Romeinse, Germaanse, Angelsaksische, Noorse (Vikingen) en christelijke culturen.

De ijzertijd werd voorafgegaan door de bronstijd, de kopertijd en de steentijd. Rond 5000 v.C. vestigden zich de eerste boerengemeenschappen waaruit het neolithicum zich ontwikkelde, met als getuigen de grote stenen monumenten, zoals Stonehenge (rond 2400 v.C.) en de menhirs rond Carnac (rond 3000 v.C.). De koper- en bronstijd sijpelden hier langzaam binnen vanuit de oostelijke gebieden rond de Middellandse Zee. Deze voorouders hadden al veel verstand van het gebeuren in de natuur, van de aarde en van de hemelen. Astronomie is al duizenden jaren oud. Die verbondenheid met hun omgeving uitte zich in heilige landschappen waarin ze grote stenen in cirkelvormige constructies en grafheuvels verwerkten. Hier wil ik een hardnekkig misverstand uit de wereld helpen: de grote stenen monumenten (menhirs, dolmen... en ook dus Stonehenge en Carnac) zijn *niet* Keltisch. Ze zijn veel ouder en "gerecycleerd" door de druïden. Die gebruikten ze bij hun rituelen.

Het gieten van ijzer was al gekend rond 1500 v.C. In West-Europa begon men ijzer pas veelvuldig te gebruiken in gebruiksvoorwerpen rond 800 v.C. toen, ook letterlijk, het mooie weer van de bronstijd echt voorbij was. Vanaf de 9^e eeuw v.C. ontwikkelde zich de Etruskische cultuur in Toscane, Umbrië en Latium. Haar hoogtepunt ligt van de 7^e-5^e eeuw v.C. De Etrusken regeerden 150 jaar over Rome, dat werd gesticht in

¹ Na vele en langdurende veldslagen met Kelten van het eiland, zeg maar van 43 n.C. tot 84 n.C. onder verscheidene generaals. Voor het volledig verhaal: https://en.wikipedia.org/wiki/Roman_conquest_of_Britain

753 v.C. Het oude Griekenland dat we vooral kennen uit de Ilias van Homerus en de filosofen zou overwonnen worden door Rome (146 v.C.). De Ptolemaeën, afkomstig uit Macedonië, regeerden over Egypte vanaf 305 v.C. tot na Cleopatra VII (30 v.C.). Carthago, het huidige Tunis, vocht vanaf haar hoogtepunt, midden 3^e eeuw v.C., een eeuw lang drie zware oorlogen (Punische) uit met Rome, dat won. Generaal Hannibal Barkas was diegene die het Romeinse rijk bijna op de knieën kreeg. Toen kwam Julius Caesar, zag en overwon. Maar zo gemakkelijk ging het niet.

De Kelten ontwikkelden zich langzaam uit de volkeren van de bronstijd, met de bijhorende migraties en militaire impact. Wanneer de woonplaats te klein was of niet meer aan de wensen voldeed, pakte men zijn biezen en verhuisde (een stuk van) de stam naar een andere streek.

Voor de stelling "één cultuur", is er maar één element dat deze onderschrijft: ze spraken min of meer een taal, met varianten, die waarschijnlijk uit het Indo-Europees evolueerde en/of assimileerde met de lokale talen van de hier aanwezige urnenveldcultuur. De sociale veranderingen in de verschillende streken van Noordwest-Europa van de 13e tot einde 9e eeuw v.C. (rond 800) kunnen we onder één noemer plaatsen: "de mensen van de urnenveldcultuur". Men noemt ze zo omdat ze hun doden cremeerden op brandstapels en hun assen bewaarden in urnen.

In rijkere streken lieten leiders van deze gemeenschappen graag hun status zien. De grafgiften zijn hier een afspiegeling van, zoals (sier-)wapens, een overvloed van schotels en bestek in metaal of terracotta. Ze hadden die verworven door het bezit van vruchtbare gronden en/of een grote veestapel. Ook de handel, in vooral grondstoffen zoals tin om brons te maken, zal goed gerendeerd hebben.

Het klimaat was toen al erg verslechterd, kouder en natter, en is wellicht een factor geweest voor de vele migraties. We kunnen stellen dat de urnenveldcultuur, die

Wagen van Strettweg.

verspreid was over dit deel van Europa, overging in de ijzertijd. Er was hier toen nog steeds een agrarische maatschappijstructuur, in tegenstelling met de steden rond de Middellandse Zee.

Een wetenschappelijke indeling van de ijzertijd begint met Hallstatt C (HaC- 800 -620 v.C.) en eindigt met La Tène D (LtD - 150 v.C. -15 n.C.). De Keltische cultuur wordt meestal ingedeeld in twee periodes: de Hallstattcultuur (750 -500 v.C.) en de La Tènecultuur (500 -52 v.C.). Sommige auteurs

laten de Hallstatt tijd al beginnen rond 1200 v.C. (HaA).

Vanaf de 8e eeuw v.C. veranderde niet alleen het klimaat, maar zien we nieuwe voorwerpen verschijnen; langzwaarden, eerst in brons, dan van ijzer. Vierwielige wagens; paardengetuig, maar ook mooie, rituele voorwerpen die o.a. duiden op een ver gevorderde kennis van metaalbewerking zoals bijvoorbeeld de wagen van Strettweg, een ritueel artefact.

1.2 De Hallstatt tijd

De Keltische maatschappij typeren is net zo moeilijk als de onze, door haar verscheidenheid. Als we stellen dat het een agrarisch gerichte klassenmaatschappij was, die onder invloed van handel stilaan evolueerde naar een soort feodaliteit waar de stam centraal stond, zitten we in de goede richting. Ze kenden geen schrift. Mythen, sagen, belangrijke personen en gebeurtenissen leerden ze uit het hoofd. De Romeinen en de monniken noteerden ze later; gekleurd naar hun invalshoeken. Uit geschreven bronnen weten we wel dat de Kelten verzot waren op een goed (heldhaftig) verhaal. De goden, waarbij een aantal met archaische aspecten, waren diep verweven in het dagelijks leven. De zorg voor het land, vee en de kinderen was een ingebakken noodzakelijkheid, net zoals de bescherming ervan, die resulteerde in een krijgerselite, gevreesd door hun vijanden.

In *Hallstatt* (Salzkammergut /Oostenrijk), naamgevend aan de Hallstattcultuur, werd in 1824 n.C. een aanzienlijk grafveld ontdekt en grotendeels in 1846–1863 opgegraven: 980 graven met 19.500 grafgiften op 9000 m². Deze bestaan o.a. uit wapens, bronzen vaatwerk en aardewerk. Sieraden: eendenkop- en vogelfiguren, mantelspelden in brons, kralen van barnsteen uit de Baltische kusten. De datering valt tussen ca. 800 en 450 v.C. Nu kent men er al meer dan 5.000 en kunnen we spreken van een "dodenstad", een necropolis. Twintigduizend artefacten gedateerd vanaf 800 v.C. duiden op de aanwezigheid van een rijke plaatselijke burgerij en van meestersmeden in deze regio. Wapens, o.a. zwaarden en dolken, duiden ook op de aanwezigheid van krijgers die voor het eerst in deze regionen gebruik maakten van paarden (pony's). In de vroege graven vond men uitsluitend bronzen voorwerpen. Men kan hier een evolutie waarnemen van brons naar ijzer, het begin van de ijzertijd.

Toch staat Hallstatt vooral bekend als een vroeg ijzertijd centrum van zoutwinning^{*Bijlage} en de mijnen in de Salzberg. Zout was de motor van de plaatselijke economie die een internationale vertakking had. Het leverde de rijkdom van de elite, die blijkbaar ook zelf meewerkte in de mijnen. Aan de skeletten kan men de sleet zien van hard werken. Mannen met sterke armbeenderen, vrouwen met één schouderbeen dat duidelijk groter is. De mannen kapten het zout, de vrouwen sleepten de blokken uit de mijn. Ook kinderen moesten er werken, waarschijnlijk in nauwe schachten.

1.2.1 Oost-Kelten

Rond 800 v.C. begon de verspreiding van de Hallstattcultuur.

Terwijl continentaal West-Europa stilaan de bronstijd en de vreedzame urnenveldcultuur verliet, kwamen in de nieuwe ijzertijd de vroege steden en staten van het Middellandse Zeegebied volop tot ontwikkeling; Etruskische stadsstaten, Fenicische en Griekse koloniesteden, met als belangrijkste Carthago¹ en Massalia². Het Latijnse marktstadje Roma zou later de hoofdstad van de wereld gaan worden.

In de Alpenregio rond Salzburg vond men naast dikke lagen zout, toen erg waardevol als bewaarmiddel voor voedsel en als smaakmaker, ook diverse metaalertsen. Met deze bron van rijkdom was de stap naar handel in luxe en wapens klein. Er ontstond een nieuwe elite die vooral Griekse aristocratische luxeproducten kocht zoals zwaarden, ingelegd met ivoor, amber en goud. De handel was oostelijk/ zuidelijk gericht. Toch werd in Oss, Nederland een "vorstengraf" ontdekt met een zwaard uit 700 v.C. en een bronzen emmer uit het oostelijk alpengebied.

Vanaf 600 v.C. omringde de elite zich met de lokale "aristocratie" en ontstond er een export langs de rivieren van "inheemse" producten als tegengewicht voor de Griekse handel. De nieuwe economie situeerde zich vooral in de bovenloop van de Rhone, Saône, Seine, Rijn en de Donau. Op de Donau ging de handel en de cultuur nog oostwaarts, op de Seine westwaarts. In Griekenland vroegen de opkomende steden (1000-500 v.C.) grote hoeveelheden grondstoffen. Daardoor ontstonden handelsroutes met het binnenland van Europa, zowel in N/Z als in O/W richting. Langs deze routes groeiden afspanningen en kleine gemeenschappen. Grieken en Etrusken deden handel via Massalia en de Rhônevallei, de Alpen en de Donau, maar ook over de Adriatische Zee en de Po. We kunnen dan al van een kleine wereldeconomie spreken want men vindt hun producten terug tot in West-Iberië (Portugal), de steppen in het oosten en zelfs tot in noordelijk Europa. Dit kon alleen mits het gebruik van de Europese rivieren, de snelwegen van toen. Later zouden zware veldslagen rond de westelijke Middellandse Zee (540- Corsica en 525- Cuma) zowel Marseille als Etrurië afsnijden van Griekse invloed en handel.

¹ Nu Tunis

² Nu Marseille

1.2.2 West-Kelten

Stilaan (6^e/5^e eeuw v.C.) verschoof de economie naar de westelijke Kelten en ontstond een klassenmaatschappij onder invloed van luxe en macht. Men spreekt van "landsystemen" waarbij de grond werd verdeeld onder de adel. Sociale structuren veranderden, maar slechts een klein deel van de bevolking profiteerde hiervan. De aristocratische klasse situeerde zich geleidelijk rond de bronnen van de Seine, Saône, Rijn en Donau. Ze vestigde zich in "hoogteversterkingen" uit hout en steen, met grachten en palissades. Een 12-tal hoogtesites zijn teruggevonden. Deze oude "Fürstensitzen" werden het centrum van vorsten- en prinsdommen die de handelsroutes controleerden. Hun begrafenissen waren waarschijnlijk groots, zo ook de grafgiften. Naast Heuneburg en Hohenasperg moet ik zeker Vix (Mont Lassois), Závist (Tsjechië) en Châtillon-sur-Glâne (Zwitserland, de noordelijke Donaustreek) nog vermelden.

De term "Fürstensitze" lijkt nu achterhaald. "Herrnsitze" is het nieuwe woord voor de verblijfplaats, van een elite die niet adellijk was maar "grootgrondbezitters" waren, op hoogtevestigingen met boerderijen als steunpilaren van een complexe sociale structuur van boeren, handwerklieden en handelaars. In recente literatuur gebruiken schrijvers dit woord om de vestigingen uit de hele Hallstattperiode aan te duiden.

De top van de maatschappij liet zich begraven onder mega heuvels (Fürstengräber) van 30 à 80 meter doorsnee, 6 à 7 meter hoog. In deze grafheuvels richtten deze Kelten ganse kamers in met objecten voor de overledene, met als bijgiften: praalwagens, zwaarden, helmen, schilden, met huisraad, snavelkannen, vaatwerk. Dit waren zeer waardevolle en zeldzame goederen; meegegeven in de dood lieten ze hierdoor hun macht/welvaart zien. Ze kleedden hun overledenen in hoogwaardig textiel en "design" schoenen (met goudbeslag). Naast mooie juwelen en zwaarden verdient het Griekse wijnmengvat uit het vrouwengraf van Vix¹, van rond 500 v.C. en 163 cm hoog, onze bewondering. Het graf geeft ook aan dat de -elite- vrouwen, zo niet op gelijke voet behandeld, dan toch op gelijke voet met de mannen begraven werden. Het rijke prinsengraf van de Glauberg (Duitsland) toont duidelijk het geloof in een hiernamaals aan. In België zijn er hoogteversterkingen in Kessel (Kesselberg), in Nijvel (Kester), Kooigem (Kooiberg), de Kemmelberg, maar daar vonden archeologen geen echt luxueuze grafkamers.

De Heuneburg, sinds de 7e eeuw v.C., was 300 bij 150 meter en 40 meter hoog en bood bewoning aan 5000 mensen. Ze was zoals de meeste herrnsitze, dé verbindingsplaats tussen de lokale gemeenschappen. Met de Donau aan haar voeten en de Rijn in de buurt beschikte de Heuneburg over prachtige waterwegen. Ook goed

¹ Nabij Mont Lassois; een "Herrnsitze" met een necropolis (vanaf de bronstijd) in de omgeving.

aangelegde verbindingswegen, verder dan de regio, brachten zilver (Iberië), amber of barnsteen (Baltic), en luxe huisraad (Italië) naar de vestiging. De Heuneburg was gebouwd met modderstenen, gedroogd in de zon en tegen verwerking witgeverfd. Deze manier van bouwen en de constructie van de wachttorens in de muren was een Fenicisch concept, zoals dit gebruikt werd in de Levant, in Sicilië en in Iberië. De houten wanden van de grafkamer in de Hochmichele, een van de vijftig grafheuvels in de buurt, 13 m. hoog en 85 m. diameter, dateert men dendrologisch op 583 v.C.

Twee en een halve kilometer ten zuidoosten van de Heuneburg werd in 2010 te Bettelbühl een graf ontdekt van twee vrouwen uit de zesde eeuw v.C. De samenstelling van de grond had de lijken redelijk goed bewaard. Men besloot, om grafrovers geen kans te geven, bij vriesweer een groot blok grond van 80 ton, samen met lijken uit te graven en te transporteren naar een laboratorium. De grafgiften bij één vrouw waren bijzonder rijk en ze kreeg daardoor de naam van "Keltenvorstin". De gouden voorwerpen zoals armbanden zijn buitengewoon mooi bewerkt. De "trollbeads" slaan iedereen met puur verbazing. Er lagen 40 gouden en meer dan honderd amber siervoorwerpen rond de dame. De andere vrouw droeg alleen een eenvoudige armband. Was het een persoonlijke bediende of een later begraven dame?

In Hochdorf lag een prins in een grafkamer onder een grafheuvel, gedateerd op 530 v.C. Het geeft ons een buitengewoon goede kijk op hoe deze elite leefde. Hij rustte in vol ornaat van gekleurd textiel op een koperen ligbank met wieltjes... uit brons. Een van de inscripties op de bank is een vierwielige strijdswagen met twee paarden en een krijger. Deze tekening lijkt sterk op die in de rotsen van Val Camonica (Italië), over de Alpen dus. De wieltjes waren de "voeten" van een vrouwelijke figuur met de armen omhoog, die lijkt op de "godin" op de wagen van Strettweg. Er stond nog een volledige grote vierwielige praalwagen en een grote bronzen ketel. Die ketel, voor mede, heeft een inhoud van 500 liter. Blijkbaar had een prins de verplichting om zijn mensen goed te laten feesten. Hij droeg een gouden, minuscuul bewerkte halsring, twee ritueel gebogen fibulae en een dolk met gouden heft. Zijn schoenen waren versierd met een uniek fijn goudbeslag; luxe voor in het hiernamaals, wat duidt op een vast geloof in een leven na de dood. De schatten zijn te bewonderen in het museum van Stuttgart.

De Heuneburg (maquette)

Hochmichele, grootste grafheuvel bij de Heuneburg

Gouden diadeem van Vix

Reconstructie van het graf onder de ...

grafheuvel van Hochdorf

Snavelkan van Dürnnberg

Praalwagen met offerbestek, Baden Württemberg

Gouden schoenbeslag in Hochdorf

Dolken uit Hochdorf

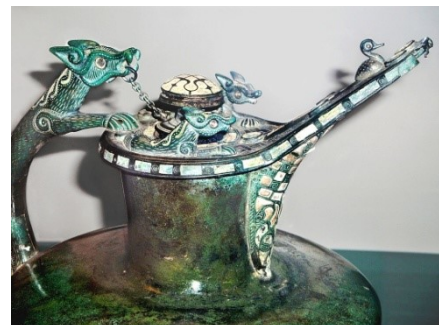
Standbeeld op grafheuvel van Hirschlanden

Bronzen vat uit Hochdorf

Hochdorf dolk

Snavelkan uit Basse-Yutz

Vorstengraf in Dürnnberg

Aarden huisraad uit graf nr. 11 te Kelheim

Rond 600 v.C. wordt Massalia snel een belangrijke Griekse haven en een verdeelpunt van goederen uit Griekenland en omstreken. De Britse Eilanden worden stilaan bevolkt door continentale Kelten. Heel Gallië, dat nu haar doden begraaft i.p.v. cremeert, "verkelt" langzaam door de invloed van grotere vestigingen nabij de handelsroutes.

De mythe van avonturiers, plundersaars, barbaren die dorpen usurpeerden kan men niet sterk maken, wel het feit dat ruiters een status hadden en leefden "op z'n Hallstatt", ook in de lokale dorpjes. Ze waren vooral metaaljagers en zouthandelaars (zout verpakt in gebakken aarden containers) te paard, die zich langs de rivieren (hier Demer, Dender, Maas) verplaatsten en kleine, afgelegen vestigingen zouden stichten. Door hun grote zwaarden noemen we ze "krijgers". Bronzen emmers om wijn in te bewaren en vaatwerk om het in te serveren zijn teruggevonden; duidelijke tekens dat ze ten volle van wijn genoten. Relicten van deze krijger-ruitercultuur zijn teruggevonden in ons land in Court-Saint-Étienne, in Eigenbilzen en in Meeuwen-Grutrode. Zoutleeuw zou ook teruggaan op een handelscentrum voor zout. Het idee van "raiders" te paard, die zich gevestigd hadden in lokale stamverbanden, lijkt dus wel wat achterhaald. De handel primeerde.

Na natuurlijke migraties vanuit de kerngebieden vanaf 500 v.C. rond Bourges, de Champagne-Marnestreek en het Rijnland, verdween de oude aristocratie, de dominerende elitaire klasse van de Hallstatt tijd. Gallië evolueerde naar een krijgersmaatschappij met stammen en heuvelforten die voor uitkijk en bescherming zorgden. Er ontstond een kastensysteem met een gekozen koning/stamhoofd, met naast zich de hoogste geestelijke macht om verzekerd te zijn van goddelijke steun. Dan kwamen de druïden, de krijgers, de belangrijke edelen en de vrije beroepen. Aan de basis van de piramide, bevonden zich gewone werkmensen, handelaars en op de bodem, letterlijk en figuurlijk: de slaven. Naast landbouw, de basis, ontstond er nijverheid en handel. Wapens en luxeproducten, dikwijls mooi versierd met geometrische patronen en gebaseerd op het planten- en dierenrijk waren een uiting van hun kunstzinnigheid. Luxeproducten evolueerden tot schitterende kunstwerken. Dit zou, naast de handel vanuit o.a. Marseille, de grote motor blijken van een nieuwe tijd: het La Tène tijdperk. Stilaan begon zich een eigen culturele expressie te ontwikkelen. De Britse Eilanden kenden bijna geen Hallstatt periode, wel handelscontacten met het continent en landen rond de Middellandse Zee.

In Vlaanderen is er de Kemmelberg, die al bewoond werd in de steentijd, als belangrijke Keltische vestiging met kenmerkende vondsten van rond 500 v.C..